

Izazovi života i odrastanja u siromaštvu

Matečić, Dora

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Dora Matečić

IZAZOVI ŽIVOTA I ODRASTANJA U UVJETIMA
SIROMAŠTVA

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Dora Matečić

IZAZOVI ŽIVOTA I ODRASTANJA U UVJETIMA
SIROMAŠTVA

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: Prof.dr.sc. Olja Družić Ljubotina

Zagreb, 2023.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Pregled ekonomskih trendova i demografskih promjena u kontekstu dječjeg siromaštva	3
3. Indikatori dječje dobrobiti kao mjera siromaštva djece	5
4. Teorijski koncepti u kontekstu odrastanja u uvjetima siromaštva	6
5.1. Čimbenici povezani s odrastanjem u uvjetima siromaštva	9
5.2. Roditeljstvo u uvjetima siromaštva.....	15
5.3. Prepreke u obrazovnom sustavu	17
6. Neki čimbenici u prevenciji i borbi protiv siromaštva djece	19
7. Zaključak	22

Izazovi života i odrastanja u siromaštvu

Sažetak:

Siromaštvo je višedimenzionalna pojava koja nema jedinstvene definicije. U EU je prisutan trend porasta broja djece u riziku od siromaštva, socijalne isključenosti (svako 4. dijete je u riziku). Čak i vrlo kratka razdoblja deprivacije mogu imati ozbiljne posljedice za dijete, dok je s druge strane intervencijama u ranom djetinjstvu i relativno niskim financijskim ulaganjima u djetinjstvo moguće ostvariti dugoročnu korist. Neke od posljedica i povezanosti sa siromaštvom su niska razina obrazovanja, lošiji kognitivni razvoj, narušeno mentalno zdravlje i poteškoće u sferi roditeljstva (ekonomski stres kao važan predisponirajući čimbenik za autoritaran stil), ali i negativne posljedice što se tiče kasnijih životnih prilika – koje su dugotrajnije kod djece negoli kod odraslih. Važno je poznavati teorijsku podlogu poput obiteljske otpornosti, ekološke teorije te teorije socijalnog identiteta. Mladi i obitelji koje žive u siromaštvu doživljavaju određene razlike s obzirom na to žive li u bogatijoj zajednici (skloniji racionalizaciji, školu vide kao odskočnu dasku za izlazak iz siromaštva) ili siromašnjoj zajednici (socijalne naknade kao osnovan prihod obitelji, biraju škole koje traju kraće i gdje je plaćena praksa). Nezaobilazan je „začarani krug“ čiji prekid nije nimalo lagan, zato je važna uloga države, relevantnih stručnjaka i društva.

Ključne riječi: *dječje siromaštvo, „začarani krug siromaštva“, ulaganje u djecu, povezanosti i posljedice života u siromaštvu*

The challenges of living and growing up in poverty

Abstract:

Poverty can be explained as a multidimensional phenomenon that does not have an unique definition. EU has an increasing trend of children at risk of poverty and social exclusion (every 4th child is at mentioned risk). Even very short periods of deprivation can have serious consequences for a child,. On the other hand, early childhood interventions and relatively low financial investments in can have long-term benefits. Some of the consequences and correlations to poverty are: lower level of education, poor cognitive development, poor mental health,, parenting difficulties (economic stress as an important predisposing factor for an authoritarian parenting style) and negative consequences regarding later life opportunities (children are more likely to have long-lasting consequences, unlike adults). It is important to know the theoretical background such as the concept of a family resilience, the ecosystem theory and the social identity theory. Young people and families living in poverty can experience certain differences depending on whether they live in wealthier community where more rationalization is being used, schools are seen as the factor that can help breaking the poverty cycle. On the contrary, in poorer community social benefits are viewed as a primary family income, schools that can be finished sooner and also schools where a practical part is paid are choosed way more. The „vicious circle“ is inevitable to mention and breaking it can be extremely hard, that is why the intervention of the state, relevant experts and society is more than needed.

Key words: *child poverty, „the vicious circle of poverty“, investing in children, correlations and consequences of living in poverty*

Izjava o izvornosti

Izjava o izvornosti Ja, Dora Matečić pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor/ica završnog rada te da u radu nisu na nedozvoljeni način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristio/-la drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Ime i prezime: Dora Matečić

Datum: 4.4.2023.

1. Uvod

Siromaštvo, kao pojam koji nema jedinstvenu definiciju, se promatra kao višedimenzionalna pojava gdje su osobama resursi dugotrajno uskraćeni, uskraćena im je sigurnost i moć, zatim mogućnost izbora i sposobnosti što sve zajedno dovodi do manjkavog standarda života i nemogućnosti ostvarenja nekih drugih prava (od političkih, ekonomskih, preko građanskih pa sve do kulturnih i socijalnih) (Dragičević i Družić Ljubotina, 2022). O nepostojanju jedinstvene definicije govorio je i Bradshaw (1990) koji se u svojem djelu osvrće na 80-te godine 20. stoljeća kada također nije postojalo slaganje glede pojmovnog određenja siromaštva te su bile vođene diskusije o valjanosti statističkih podataka vezanih za siromaštvo.

Što se tiče pojmovnog određenja i nerijetko prisutne pojmovne konfuzije valja istaknuti kako socijalna isključenost i siromaštvo nisu sinonimi, no nije neuobičajeno vidjeti kako upravo koncept socijalne isključenosti zamjenjuje i istiskuje pojam siromaštva iz upotrebe te isto tako ne postoji općeprihvaćena definicija iste ili pak jasno razgraničenje od već prethodno spomenutog siromaštva ili marginalnosti i deprivacije (Šućur, 2006). Šućur (2006) u svome radu ističe ulogu tržišta rada i obrazovanja kao dva sustava koja najviše determiniraju rizik siromaštva, s obzirom na to da osobe koje su nezaposlene, imaju slabije ili nikakvo stručno zvanje, ekonomski su neaktivne (neaktivnost sa sobom nosi gotovo jednaku razinu rizičnosti kao i nezaposlenost u području siromaštva) te shodno tome imaju veće izgleda postati siromašne.

Uvidom u tematsko izvješće „Borba protiv siromaštva djece – potrebno je bolje usmjeravati potporu Komisije“ (Europski revizorski sud, 2020) saznajemo kako se borba protiv siromaštva i socijalne isključenosti nalazi u fokusu strategije Europa 2020 te se osobu izloženu riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti percipira kao takvu ukoliko je teško materijalno deprivirana ili živi u kućanstvu koje ima nizak intenzitet rada ili je pak podvrgnuta riziku od siromaštva. Nadalje, ukoliko govorimo o dječjem siromaštvu važno je znati određenje pojma „dijete“ što nam pojašnjava Konvencija o pravima djeteta (1990) gdje se kao dijete „označava svaku osobu mlađu od 18 godina, osim ako se zakonom koji se primjenjuje na dijete granica punoljetnosti ne odredi ranije“. Upravo su djeca od 0 do 18 godina, prema podacima iz 2018., izložena većem

riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti u usporedbi sa stanovništvom od 18 do 64 godine života ili pak stanovništvom starijim od 65 godina, kao i ukupnim brojem stanovnika u EU (Europski revizorski sud, 2020). Četiri vodeće države članice EU s najvećim postotkom djece izložene riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti u 2018. godini su bile: Rumunjska (38,1%), Bugarska (33,7%), Grčka (33,3%), Italija (30,6), dok se Hrvatska nalazila na 12. mjestu (23,7%), a najmanji postotak pripada Sloveniji (13,1%) i Češkoj Republici (13,2%) (Europski revizorski sud, 2020). Udio osoba koje se nalaze u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti prema dobnim granicama 2021. u EU pokazuje kako su u većem riziku osobe do 18 godina, pojedinačno se ističe nekoliko država u kojima su ipak osobe starije od 18 godina u većem riziku (Litva, Latvija, Estonija, Danska, RH) (Eurostat, 2023). Također uspoređujući broj djece u EU u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti s odraslima možemo zaključiti kako postotak djece prednjači za 3,3% te se takav trend pojavljuje u čak 18 od 27 EU država članica (Eurostat, 2023).

Nadalje, u EU, prema podacima Eurostata (2023) između 2020. i 2021. postotak djece u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti je porastao za 0,4% (iznosi 24,4% što znači da se svako 4. dijete nalazi u prethodno spomenutom riziku) te najveće povećanje broje Španjolska i Mađarska, dok se smanjenje dogodilo u Bugarskoj, Belgiji i Litvi, no potrebno poznavati i podatak kako se rizik od siromaštva ili socijalne isključenosti uspoređujući rezultate 2020. i 2021. povećao u ukupno 17 EU država članica. Udio djece koja odrastaju u kućanstvima u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti se kreće od 11,0% u Sloveniji do čak 41,1% u Rumunjskoj (u Hrvatskoj je 18,6%) (Eurostat, 2023).

Imanentnost problematike dječjeg siromaštva je neupitna te kako Eurostat (2023) ističe čak i relativno niskim financijskim ulaganjima u djetinjstvo je moguće ostvariti dugoročnu korist – što u konačnici može poslužiti i kao svojevrsna misao vodilja u radu, zagovaranju pojedinih prava i usluga djece u siromaštvu i onih koji se nalaze u riziku od istog.

Prethodno predstavljeni podatci ukazuju na kompleksnost problema siromaštva djece, ali i njihove socijalne isključenosti, gdje djeca koja se susreću sa siromaštvom ili socijalnom isključenosti imaju veće izgleda podbaciti na akademskom području te

samim time odrasti u osobe u riziku od siromaštva te kako to slikovito Rubil, Stubbs i Zrinščak (2018) navode kada je u pitanju dječje siromaštvo valja ga promatrati kao „svojevrni lakmus-papir društva općenito“. Budući da siromašni nemaju mogućnosti podići svoj glas u javnosti i iskazati vlastite potrebe i želje, neka od pitanja koja se nameću između ostalog i profesiji socijalnog rada jesu: kako doći do promjene kada se radi u odrastanju u siromaštvu, kako prekinuti „začarani krug siromaštva“, koje su uopće posljedice i rizici odrastanja u siromaštvu te kakve izgleda u budućnosti imaju osobe koje odrastaju u siromaštvu? Kao što je rečeno – ovo su samo neka od pitanja koja se pojavljuju u sklopu ove teme na koja će se ovaj rad osvrnuti u nastavku.

2. Pregled ekonomskih trendova i demografskih promjena u kontekstu dječjeg siromaštva

Nastojeći shvatiti uzroke dječjeg siromaštva i deprivacije valjalo bi se osvrnuti na neke od ekonomskih trendova i demografskih promjena koje su se događale u prošlosti. Shodno navedenom u okviru ekonomskih trendova valja spomenuti visoku stopu nezaposlenih koja je kao takva imala velik utjecaj na dječje siromaštvo (povećanje mladih nezaposlenih se pojavljuje kao posljedica *baby boom* fenomena 1960-ih godina) te na dohodak (manje plaće žena naspram muškaraca, kao i mladih naspram odraslih) (Bradshaw, 1990).

U okviru demografskih promjena valja spomenuti utjecaj promijenjene obiteljske strukture na učestalost dječjeg siromaštva. Radi se o padu stope rodnošti što se može povezati korištenjem kontracepcijskih sredstava i dostupnosti pobačaja shodno promjenama u stavovima odnosno uvjerenjima žena o rodnim ulogama, zatim pad „popularnosti“ braka, porast alternativa istome u vidu kohabitacija, porast ponovnog sklapanja braka i porast razvoda te samohranih majki kao i općenito samohranih roditelja ovisnih o socijalnoj skrbi (Bradshaw, 1990). Što se tiče institucionalne skrbi o djeci ona je ponajviše važna zaposlenim majkama, no moramo biti svjesni kako se Hrvatska ujedno susreće s ograničenjima u pogledu kapaciteta i radnog vremena takve vrste skrbi koje ne prati radno vrijeme roditelja (Akrap, 2015). Akrap (2015) još navodi neke od demografskih trendova karakteristične za Hrvatsku poput dugoročno niskog fertiliteta, stalnih iseljavanja stanovništva, demografskog starenja, manjka radne snage, povećane nezaposlenosti mladih i stambenih problema, što sve za sobom

povlači i probleme na područjima mirovinskog, zdravstvenog sustava i sustava socijalne skrbi. U Hrvatskoj su posebno naglašeni egzistencijalni problemi mladih, a nepostojanje strategija za njihovo rješavanje dodatno utječe na ovu problematiku (Akrap, 2015).

Slijedom navedenog možemo uočiti kako su u 20. stoljeću postojale određene promjene i trendovi koji su tada imali utjecaja na siromaštvo, no situacija je vrlo slična i dan danas, pa tako u okviru 21. stoljeća se možemo osvrnuti na globalnu ekonomsku krizu 2008. godine koja sa sobom nosi negativne posljedice te na pandemiju COVIDa-19 2019. godine koja je usko povezana s povećanim brojem nezaposlenih, većom društvenom nejednakošću i povećanjem siromaštva (Dragičević i Družić Ljubotina, 2022).

Postoje brojne posljedice dječjeg siromaštva kao što su, primjerice, niska porođajna težina novorođenčadi (tijekom djetinjstva također može doći do prekomjerne težine kao posljedice jednolične prehrane (Bradshaw, 1990.; Šućur i sur., 2015) kao i smrtnost novorođenčadi. Ove posljedice su povezane, dakle, s indikatorima socijalne deprivacije odnosno smrtnost je također povezana sa socioekonomskom deprivacijom. Naime, niska razina cijepljenja, loši stambeni uvjeti, prenapučenost, obitelji s djecom koje se suočavaju s beskućništvom se također suočavaju i s neadekvatnim pristupom zdravstvenim uslugama te ne obavljaju redovne zdravstvene preglede, cijepljenja i sl. (NCH, 1990; prema Bradshaw, 1990). Nadalje, siromašne obitelji s djecom imaju veću vjerojatnost življenja u urbanim područjima u javnim stambenim prostorima koji su često neadekvatni s obzirom na npr. prisutnost vlage i plijesni, što posljedično utječe na zdravlje djece (Platt i sur., 1988; prema Bradshaw, 1990). Obitelji s djecom čiji su roditelji nezaposleni te žive od socijalnih naknada suočavaju se s konstantnim restrikcijama u gotovo svim aspektima ljudskih aktivnosti pri čemu nedostatna prehrana utječe na povećani rizik obolijevanja siromašne djece od primjerice anemije, dijabetesa i drugih kroničnih bolesti (Šućur i sur., 2015) dok nedostatna odjeća, kao i kulturološka zatvorenost u kući u vidu provedbe slobodnog vremena iziskuje prevelik novčani izdatak koji oni nisu u mogućnosti izdvojiti (Bradshaw i Holmes, 1989; prema Bradshaw, 1990).

3. Indikatori dječje dobrobiti kao mjera siromaštva djece

Mjereći siromaštvo zapravo se osvrćemo i obuhvaćamo koncept dječje dobrobiti, ali i pokazatelj AROPE („At risk of poverty or social exclusion“) što ukazuje na postojanje različitih načina mjerenja siromaštva kao i postojanje mnogih pokazatelja siromaštva.

Dobrobit djece kao koncept sadrži 11 komponenti:

1. ekonomska situacija, 2. stanovanje i lokalna zajednica, 3. dječje zdravlje, 4. dječja sigurnost, 5. obrazovanje, 6. emocionalno blagostanje, 7. rizična ponašanja, 8. kvaliteta odnosa s prijateljima i obitelji, 9. aktivno sudjelovanje u društvu, 10. slobodne aktivnosti te 11. subjektivne percepcije blagostanja. (Šućur i sur., 2015; prema Družić Ljubotina, Sabolić i Kletečki Radović, 2017:246)

Dok se s druge strane prema AROPE (*At risk of poverty or social exclusion*) indikatoru koji se odnosi na stopu izloženosti riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti, dječje siromaštvo promatra kao postotak djece u EU izložen prethodno spomenutom riziku (Eurostat, 2023). Osobe u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti se percipiraju na temelju 3 pokazatelja (2021. su AROPE pokazatelji bili modificirani u skladu s Europa 2030 ciljevima): rizika od siromaštva (prihodi se nalaze ispod praga rizika od siromaštva), zatim izuzetna materijalna i socijalna deprivacija (nemogućnost priuštivosti najmanje sedam od trinaest stvari koje su potrebne za vođenje adekvatnog i kvalitetnog života), i posljednji pokazatelj se odnosi na osobe do 65 godina starosti čija kućanstva karakterizira izuzetno nizak intenzitet rada (Eurostat, 2023).

Roditelji djece koja žive u siromaštvu nerijetko se susreću s problemom zadovoljavanja temeljnih životnih potreba i padom životnog standarda, uz to velik problem i prepreku izlasku iz siromaštva predstavlja nezaposlenost i tržište rada, kako je već poznato osobe u siromaštvu često nemaju potrebne vještine i sposobnosti za konkuriranje na tržištu rada te su uz to i češće narušenog zdravstvenog stanja (Družić Ljubotina, Sabolić i Kletečki Radović, 2017). Uz to valja istaknuti pojam „novog siromaštva“ koji najviše obuhvaća mlade osobe kao teško zapošljivu kategoriju u Hrvatskoj te nije rijetkost da izlaz pronalaze u odlasku u inozemstvo ili pak u obavljanju povremenih poslova (koji su pak povezani s određenom materijalnom nesigurnošću i neizvjesnošću pa im se u usporedbi s time sustav socijalne skrbi čini

pogodnijim budući da tamo imaju barem nekakvu sigurnost i predvidivost u sferi financijskih primanja) (Šućur, 2014; World Bank, 2010; svi prema Družić Ljubotina, Sabolić i Kletečki Radović, 2017). Roditelji kod svoje djece primjećuju emocionalnu ranjivost te nezadovoljstvo, osjećaj srama i narušenog dostojanstva zbog siromaštva, također su prisutne socijalna izolacija i stigmatizacija (Bradshaw, 2011; Šućur i sur., 2015; Družić Ljubotina, Kletečki Radović i Ogresta, 2016; svi prema Družić Ljubotina, Sabolić i Kletečki Radović, 2017). Prethodno navedeni čimbenici ukazuju na ograničenja koja se javljaju u okviru dječje dobrobiti s obzirom na život u uvjetima siromaštva što ujedno sugerira na kompleksnost ovog problema i mnogobrojne ishode koji se javljaju kao posljedica deprivacija u različitim sferama o kojima će biti riječ u nastavku rada.

4. Teorijski koncepti u kontekstu odrastanja u uvjetima siromaštva

Kao socijalni radnici i radnice trebamo poznavati teorijske podloge pojedinih fenomena s kojima se susrećemo kako bi na što adekvatniji način znali pristupiti određenoj problematici i kako bi se ogradili od spekulacija i osobnih uvjerenja koja mogu kreirati predrasude i stereotipe. Imajući na umu koncept obiteljske otpornosti kao sposobnost prepoznavanja snaga koje obitelj koristi ne bi li prevladala određenu krizu ili stres te se zaštitila od razornih učinaka istih (točnije razorne posljedice odrastanja u siromaštvu) te znajući rezultate koje pokazuje istraživanje Šućura i sur. (2015), a odnose se na zadovoljstvo obiteljskim odnosima, od velike je važnosti za socijalne radnike i radnice znanje kako postoje određeni čvrsti temelji odnosa u obiteljima koje treba iskoristiti u smjeru poticanja međusobnih obiteljskih emocionalnih veza te uspostave međusobne podrške (s obzirom na to da na širu zajednicu računaju u manjoj mjeri), i shodno tome ih koristiti i u smjeru razvoja zajedničke komunikacije za nalaženje konstruktivnih rješenja problema (Olson, 2000; prema Berc, 2012). Koncept obiteljske otpornosti govori o važnosti razumijevanja značenja određenog problema za određenu obitelj, u ovom kontekstu se radi o razumijevanju odrastanja u siromaštvu, gdje je važno radeći s obiteljima koje se susreću s takvim ili sličnim rizicima ujedno raditi na jasnoj i empatičnoj komunikaciji (Walsh, 2006; Van Hook, 2008; svi prema Berc, 2012), unapređenju međusobnih odnosa, prepoznavanju i jačanju socio-ekonomskih resursa (Poredoš i sur., 2007;

prema Berc, 2012). Dakle, važno je staviti naglasak na dobre, pozitivne aspekte te raditi na njihovom jačanju i razvoju, no treba imati na umu i rizične čimbenike te raditi na njihovom smanjenju i otklanjanju (Šućur i sur., 2015). Kao što je spomenuto siromaštvo sa sobom nosi povećane rizike u pogledu ponašajnih, zdravstvenih, socio-emocionalnih, obrazovnih poteškoća, no usprkos tome ne iskuse sva djeca koja odrastaju u siromaštvu takve posljedice – zato je važno poznavati što je to kod te djece drugačije, koji su zaštitni čimbenici prisutni te što je potrebno razvijati kod siromašnih obitelji – npr. dobri zaštitni čimbenici na čiji se razvoj valja usmjeriti su obiteljska kohezivnost, ekonomski resursi (obuhvaća socijalnu pomoć, doplatu za djecu, novčanu potporu tijekom školovanja i sl.), majčina toplina, poticanje aktivnosti (Šućur i sur., 2015). U sklopu prethodno spomenute obiteljske kohezivnosti podrazumijeva se postojanje podržavajućih odnosa i međusobnog povjerenja i razumijevanja (Družić Ljubotina, Sabolić i Kletečki Radović, 2017). Potvrđeno je kako siromašne obitelji imaju kapacitet te barataju određenim vještinama, strategijama suočavanja sa stresnim situacijama, a neki od izvora otpornosti su postojanje jasnih pravila u obitelji, primjerna međusobna komunikacija, zajedničko provođenje vremena i povezanost članova (Dragičević i Družić Ljubotina, 2022).

U kontekstu suočavanja sa siromaštvom ističe se ekološka teorija koja govori o međusobnoj interakciji različitih sustava gdje se pojedinac nalazi u središtu te siromaštvo kao takvo utječe na njegov razvoj (Jovanović, 2017). No baš kao što siromaštvo i ostali rizični čimbenici utječu kroz cijeli ekološki sistem, tako utječu i zaštitni olakšavajući prilagodbu (npr. velik učinak na dijete imaju obitelj, vršnjaci, škola, okolina, ali i sveobuhvatna socijalna politika o djeci i obitelji) (Šućur i sur., 2015). Kako bismo razumjeli djetetov razvoj važno je prihvatiti njegovu okolinu i interakcije koje se u njoj događaju te shodno tome raditi na osnaživanju cjelokupne zajednice (Dragičević i Družić Ljubotina, 2022).

Imajući na umu koncept opažane stigmatizacije gdje društvo o siromašnima ima razvijenu negativnu sliku, čega su i same siromašne osobe svjesne, zapravo dolazi do samostigmatizacije odnosno stvaranja negativne slike tih osoba o sebi samima (dakle, internaliziraju se stavovi društva) što ih sputava u traženju pomoći bilo od društva bilo od organizacija ili službi upravo zbog iskustva odbijanja i negativne slike (Mickelson i Williams, 2008; prema Jovanović, 2017).

Važno je spomenuti i teorije socijalnog identiteta gdje osobe koje žive u uvjetima siromaštva percipiraju sebe kao pripadnike grupe koji se povezuju s određenim stereotipima ne bi li se na taj način postiglo psihološko distanciranje te onemogućilo miješanje bogatih i siromašnih (Lott, 2002; prema Jovanović, 2017). To sa sobom povlači nemogućnost razmjene resursa te nepostojanje međusobne empatije, a osobe koje žive u uvjetima siromaštva nemaju moć preko medija ili nekih drugih načina promovirati drugačije koncepte. Dakle, u konstrukciji vlastitog identiteta igra veliku ulogu mišljenje društva, odnosno stereotipi u društvu pa su tako osobe koje žive u uvjetima siromaštva pod većim rizikom izgradnje negativne slike o sebi, zlouporabe narkotika, alkohola, činjenja nasilja, kriminala, upuštanja u rizične odnose te u promiskuitetno ponašanje i sl. (Bullock, Wyche i Williams, 2001; Feldman, 2002; Lott i Bullock, 2007; svi prema Jovanović, 2017). Negativna slika društva o osobama koje žive u uvjetima siromaštva i kod njih samih izaziva osjećaj srama i ponekad pospješuje izgradnju negativnog identiteta (Mickelson i Williams, 2008).

Osim prethodno navedenih teorija koje su važne za razumijevanje problematike socijalnog rada, Družić Ljubotina i Kletečki Radović (2011) ističu važnost edukacije socijalnih radnika o siromaštvu kroz četiri područja: prvo se područje odnosi na empirijska i teorijska znanja o siromaštvu, u drugom području se napominje potrebitost osvješćivanja osobnih i kulturalnih stavova koji trebaju biti u skladu s profesionalnim vrijednostima, treće područje se odnosi na upoznavanje sa različitim strategijama i modelima rada i posljednje područje govori o imanentnosti integracije različitih razina rada s osobama koje žive u uvjetima siromaštva (mikrorazine i makrorazine). Nadalje, stručnjaci bi se u radu s osobama koje žive u uvjetima siromaštva trebali koristiti pristupom osnaživanja. Ukoliko se naglasak stavlja na osobne snage i resurse tada govorimo o individualnom osnaživanju, dok se kolektivno osnaživanje odnosi na osnaživanje organizacija, zajednice i društva u cjelini (Družić Ljubotina i Kletečki Radović, 2011). Koliko je važna korisnička perspektiva svjedoči nam podatak gdje djeca koja žive u uvjetima siromaštva na pitanje o njihovim odnosima i mišljenjima o obrazovanju odgovaraju kako se ne susreću s isključenošću iz škole, nego je riječ o isključenosti u školi (Ridge, 2002; prema Družić Ljubotina i Kletečki Radović, 2011).

5. Izazovi i prepreke odrastanja u uvjetima siromaštva

5.1. Čimbenici povezani s odrastanjem u uvjetima siromaštva

Brojni su čimbenici koji se pojavljuju prilikom odrastanja u siromaštvu. Što se tiče nezaposlenosti u izuzetno nepovoljnoj situaciji su djeca u kućanstvima s osobama koje imaju nizak nivo obrazovanja te su ujedno i nezaposlene. , Kao značajan rizik se javlja narušeno zdravstveno stanje ukućana koje ih onemogućuje u svakodnevnom funkcioniranju. Također, u većem riziku od siromaštva su djeca iz ruralnih područja te djeca iz jednoroditeljskih obitelji i obitelji gdje ima više ovisne djece, kao i nedostatne izloženosti afirmativnim i poželjnim socijalnim normama i modelima. Nadalje, odrastanje u siromaštvu je povezano s lošijim kognitivnim razvojem, slabijim školskim uspjehom, manjkavim socijalizacijskim postignućima (Cooper i Stewart, 2013; 2017; prema Rubil, Stubbs i Zrinščak, 2018; Šućur i sur., 2015). Subjektivna procjena kvalitete života je jasno povezana s objektivnim materijalnim statusom gdje se s povećanjem materijalnog statusa ujedno povećava i subjektivna procjena kvalitete života (osobito nezadovoljstvo je vidljivo u područjima materijalne situacije, nezaposlenosti te fizičkog i psihičkog zdravlja, dok se obiteljski odnosi povezuju s povećanim zadovoljstvom) (Družić Ljubotina, 2012).

Jovanović (2017) ističe slabe socijalne veze, niži nivo povjerenja, podrške i međusobne pomoći kao karakteristike susjedstva u kojima žive siromašne obitelji, dok su fizičke karakteristike okruženja siromašnih obitelji primjerice, blizina toksičnih otpada, izvora buke, zagađenost vode i zraka, domovi napravljeni od materijala lošije kvalitete (Evans, 2000; prema Jovanović, 2017). Nadalje, djeca iz siromašnih obitelji imaju manji pristup knjigama, igračkama i računalima, roditelji su zbog nižeg obrazovanja, ali ponekad i zbog velikog broja radnih sati, manje uključeni u aktivnosti svoje djece te je učestalije nepoticažno provođenje slobodnog vremena (Jovanović, 2017).

Šućur i sur. (2015) baš poput Jovanović (2017) ističu neke slične učinke odrastanja u siromaštvu poput depriviranosti u stambenim i materijalnim područjima što se ogleda u nemogućnosti kupovine kućanskih aparata, osobnog računala, automobila, nutritivno

adekvatnih namirnica, zatim život u vlažnom prostoru s dotrajalim podovima, prozorima, zidovima. Iduća depriviranost se ogleda u sferi socijalnih odnosa i slobodnog vremena kroz ograničeno sudjelovanje u uobičajenim aktivnostima predviđenih za djecu, zatim nemogućnost odlaska na godišnji odmor ili proslave rođendana te pozivanja prijatelja na igru, neizloženost aktivnostima koje bi pozitivno utjecale na kognitivni, emocionalni ili socijalni razvoj djeteta (npr. čitanje slikovnica, zajednička igra s djetetom, pričanje priča. Manjak navedenog predstavlja također intelektualno nepoticajnu okolinu za djecu (Šućur i sur., 2015). Što se tiče okoline u kojoj žive, riječ je o često nesigurnoj i onečišćenju okolini s nerazvijenom lokalnom infrastrukturom te su takva područja često povezana s povećanom prisutnošću vandalizma i nedostatkom površina namijenjenih djeci (Šućur i sur., 2015). Problema ne manjka niti u zdravstvenoj sferi gdje se javlja nemogućnost podmirivanja troškova zdravstvenog osiguranja i određenih lijekova, kao i dentalnoj higijeni te financijskoj i prostornoj nedostupnosti usluga zdravstvenog sustava i ostalih stručnih službi poput pedijatra ili stručnjaka iz područja edukacijsko-rehabilitacijske profesije, kao i nedostupnost usluga ranog odgoja i obrazovanja koje su često prostorno dislocirane u njihovoj okolini ili su financijski nedostupne (Šućur i sur., 2015). U sferi podrške istraživanje Šućur i sur. (2015) provedeno s roditeljima predškolske djece koji žive u uvjetima siromaštva je pokazalo da roditelji s troje ili više djece znatno manje računaju na institucijsku podršku ili pak podršku različitih organizacija (npr. liječnici, vjerske zajednice, udruge, vrtići). Imajući na umu kako je socijalna podrška (obitelji, prijatelja, susjeda, udruga, liječnika, klubova) vrlo važna kako djeci tako i cjelokupnoj obitelji u nošenju sa svakodnevnim izazovima, ali i kao oslonac u teškim trenucima lako se može zaključiti kako nedostatak iste predstavlja određene izazove budući da na nju obitelji koje žive u siromaštvu računaju u manjoj mjeri naspram obitelji koje se ne susreću s izazovima siromaštva. Pripadnost i prihvaćenost od strane društva je također jedan važan čimbenik sa čijim se nedostatkom susreću roditelji djece koji žive u siromaštvu. Zadovoljstvo obiteljskim odnosima se pak ističe kao zaštitni faktor što je vidljivo iz iskazanog zadovoljstva roditelja istima nevezano uz financijski status. Budući da se obiteljski odnosi jedini ističu kao određeni zaštitni čimbenik, profesija socijalnog rada bi prvenstveno trebala raditi na jačanju istih (Šućur i sur., 2015).

Neki od faktora, koje ističe Eurostat (2023), a koji su povezani s dječjim siromaštvom ili socijalnom isključenošću se odnose na strukturu kućanstva djeteta te na situaciju roditelja na tržištu rada koja je pak pod utjecajem njihovog obrazovnog statusa. Kućanstva s ovisnom djecom (djeca od 0 do 17 godina te od 18 do 24 ako su ekonomski neaktivni i žive s najmanje jednim roditeljem) su u većem riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti od kućanstava bez ovisne djece, dok se kućanstva u kojima žive dvije odrasle osobe i jedno ovisno dijete nalaze u najmanjem riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti (Eurostat, 2023). Nadalje, što se tiče obrazovanja valja spomenuti kako su djeca u većem riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti ukoliko su im roditelji niže obrazovne razine naspram onih čiji su roditelji postigli viši nivo obrazovanja. Naime, obrazovna razina je povezana i s mogućnošću odabira posla gdje zapravo vrijedi pravilo što je obrazovni nivo niži, odnosno pada, utoliko je rizik od siromaštva ili socijalne isključenosti veći, odnosno raste (Eurostat, 2023).

Družić Ljubotina, Sabolić i Kletečki Radović (2017) također u svom radu napominju razne učinke ekonomske krize i siromaštva kako na mlade tako i na njihove obitelji, gdje mladi i njihove obitelji pokazuju brigu spram vlastitog ekonomskog statusa, te su svjesni problema koje siromaštvo nosi sa sobom. Kad je riječ o životu u uvjetima siromaštva mladi su u tim obiteljima često radno aktivni i pomažu oko uzdržavanja obitelji te naknade koje mladi ostvaruju odrađujući strukovnu praksu se podrazumijevaju kao dohodak obitelji (Družić Ljubotina, Sabolić i Kletečki Radović, 2017). Nadalje, u životu obitelji s djecom u uvjetima siromaštva su nerijetko prisutni stres, narušeno mentalno zdravlje te socijalna isključenost mladih u aktivnostima društva koja zahtijevaju financijski trošak (Družić Ljubotina, Sabolić i Kletečki Radović, 2017). Što se tiče potrebe obrazovanja djece ona često biva ograničena na način da se obrazuje samo jedno dijete, dok se roditelji odriču određenih stvari i svojih potreba ne bi li dali prednost zadovoljavanju potreba svoje djece (Družić Ljubotina, Sabolić i Kletečki Radović, 2017).

O kompleksnosti siromaštva i čimbenika povezanih s odrastanjem u uvjetima siromaštva je moguće govoriti i u kontekstu „začaranog kruga siromaštva“. Kako Bauer (2019) napominje u pogledu „začaranog kruga siromaštva“ radi se o siromaštvu koje rađa daljnje siromaštvo te čini gotovo nemogućim izlazak iz tog kruga – uz to

dovodi u vezu i međusobni sraz između bogatih i siromašnih kao i utjecaj razvoja i porasta populacije.

Brooks-Gunn i Duncan (1997) ističu važnost nutritivnih programa koji bi mogli imati pozitivne odjeke na području fizičkog i kognitivnog razvoja, zatim edukacije o roditeljstvu kao važan alat za unapređenje kognitivnih ishoda djece, učenje kroz igru. Od velikog su značaja i naponi za uklanjanjem izrazitog i dugotrajnog siromaštva posebice tijekom ranih godina dječjeg života, s druge strane poželjno je ulagati i u obitelji sa starijom djecom, no kako sugeriraju istraživanja ishodi vrlo vjerojatno ne bi bili jednako djelotvorni.

Djeca u riziku od siromaštva ili socijalne isključenosti imaju određene poteškoće u vidu ostvarivanja dobrog školskog uspjeha, također se javljaju određene teškoće sa zdravljem kao i ostvarivanja svog punog potencijala kasnije u životu pa nije rijetkost da kod djece u takvoj situaciji njihova odrasla dob bude ispunjena većom nezaposlenošću, siromaštvom i socijalnom isključenošću (Eurostat, 2023). Shodno navedenom moguće je vidjeti određeni „uzorak“ koji se ponavlja kod osoba koje su odrastale u siromaštvu ili socijalnoj isključenosti što se objašnjava kroz već spomenuti tzv. „začarani krug siromaštva“. Naime, kako navode Mosley i Verschoor (2005) radi se o osobama koje nisu u mogućnosti poduzeti bilo kakvu akciju koja bi ih izbavila iz siromaštva upravo iz razloga što su siromašni. Siromaštvo je povezano s brojnim aspektima čovjekova života od utjecaja na slabije zdravstveno stanje, manjak vještina i samopouzdanja, zatim manjak mehanizama podrške te fizičke imovine i moći zaduživanja, udaljenost od tržišta rada te teža dostupnost određenih institucija (Mosley i Verschoor, 2005). Brooks-Gunn i Duncan (1997) ističu značajniju povezanost obiteljskih prihoda s ishodima djece (što se odražava na njihove sposobnosti i postignuća) nego s emocionalnim ishodima. U pogledu kasnijih životnih prilika i odrastanja u siromaštvu potrebno je znati kako nije svejedno u kojem životnom razdoblju se siromaštvo događa. Ukoliko se ono pojavljuje u predškolskom i ranom školskom razdoblju u usporedbi s pojavom istog u djetinjstvu i razdoblju adolescencije, tada postoji veća vjerojatnost od nezavršavanja srednje škole. Shodno navedenom autori stavljaju naglasak na važnost intervencija u ranom djetinjstvu ne bi li se utjecaji sniženog prihoda na živote djece što je moguće više umanjili (Brooks-Gunn i Duncan, 1997). Život djeteta u ekstremnom i izrazitom siromaštvu,

dugotrajnom ili u siromaštvu koje se pojavljuje u ranom djetinjstvu ostavlja za sobom najozbiljnije posljedice (Šućur i sur., 2015. prema Kletečki Radović, Vejmelka i Družić Ljubotina, 2017). Na dobrobit djeteta i njegov rast i razvoj mogu utjecati čak i vrlo kratka razdoblja deprivacije i to s dugoročnim posljedicama (Minujin i sur., 2006; Šućur i sur., 2015; svi prema Kletečki Radović, Vejmelka i Družić Ljubotina, 2017).

Naime, kako navode Mosley i Verschoor (2005) ukoliko kod siromašnih osoba postoji averzija prema preuzimanju rizika, odnosno ukoliko su osobe u stanju siromaštva nevoljne ulagati u stjecanje modernih vještina zato što takav pothvat zahtijeva određeni rizik, tada će te osobe ostati siromašne sa željom da se izbave iz siromaštva.

S druge strane pak treba biti svjestan kako ekstremno siromaštvo deprivira ljude u gotovo svim aspektima, što uključuje i mogućnost upravljanja vlastitim rizikom, dakle, ukoliko osoba ne posjeduje vještine, lošijeg je zdravlja, hrani se loše samim time je i odlazak na posao/ zadržavanje posla teže te ukoliko dođe do određenih nepovoljnih iznenadnih događaja koje treba financijski podmiriti stvara se nova „rana“, prisiljeni su minimalizirati tadašnje troškove i postići povećanje prihoda, no to sa sobom nosi dugoročne troškove, ali i prepreke ekonomskom i socijalnom razvoju, a nerijetko kao odgovor na takve situacije se pojavljuje dječji rad s trajnom štetom kako za samo dijete tako i za cijelu obitelj (Svjetska banka, 2000; prema Mosely i Verschoor, 2005).

Kada govorimo o „začaranom krugu siromaštva“ koji se bazira na tzv. „averziji prema riziku“ i nemogućnosti baratanja rizikom tada možemo uočiti kako upravo posjedovanje nemogućnosti baratanja rizikom ostavlja ljude u siromaštvu jer nemaju potrebnih kapaciteta te odbojnost prema riziku obuhvaća manjkava ulaganja u nove tehnologije što dovodi do uzvratnih manjkavih vještina te nemogućnosti baratanja rizikom i opet do siromaštva – dakle, od velike je važnosti shvatiti dinamiku siromaštva i nejednakosti kao i stavove prema riziku te kako su oni međusobno raspoređeni i shodno tome imati na umu utjecaje, politike i ostale mogućnosti koje imaju učinak na takve stavove (Weeks, 1972; prema Mosely i Verschoor, 2005). Drugim riječima, siromaštvo dovodi do reakcije organizma na zahtjeve okruženja koji premašuju kapacitete pojedinca u smjeru promjene njegova ponašanja, točnije, radi se o nedostatku volje za preuzimanjem rizika i odricanja od trenutnih prihoda u zamjenu za povećanje istih u budućnosti (Haushofer i Fehr, 2014). Imajući na umu kako je

potrebna određena volja za usvajanjem novih vještina, poboljšanje zdravlja i obrazovanja čija nerazvijenost i manjkavost smanjuje buduće prihode – vrlo je čest slučaj niske razine takve volje kao i posljedično nepostojanje izlaza iz siromaštva (Haushofer i Fehr, 2014). Kao suprotnost siromašnim obiteljima javljaju se ekonomski stabilnije obitelji s većim financijskim sredstvima koja im omogućavaju veća i bolja ulaganja u svoju djecu i njihov razvoj što ih stavlja u povoljniji društveni položaj s lakšom dostupnošću knjigama, školama, igračkama, slikovnicama i sl. (Dragičević i Družić Ljubotina, 2022).

Obitelji s djecom koja žive u siromaštvu često primaju socijalnu novčanu pomoć, no ona kao takva ne pomaže izlasku iz kruga siromaštva (Ajduković i Rimac, 2017). Ajduković i Rimac (2017) napominju kako su djeca ovisna o politikama pojedine države koje bi im trebale omogućiti pristup resursima društva. Prethodno spomenuti autori posebno napominju razlike u svakodnevicu i mogućnostima obitelji s djecom koja žive u siromaštvu s obzirom na to žive li u bogatijoj ili siromašnijoj zajednici (bogatstvo zajednice se očituje u njezinim postojećim resursima).

Istraživanje koje su proveli Družić Ljubotina, Sabolić i Kletečki Radović (2017) pokazuje razlike u stilu života, načinu razmišljanja i mogućnostima upravo s obzirom na to žive li mladi i obitelji u uvjetima siromaštva u bogatijoj ili u siromašnijoj zajednici. Obitelji s djecom koje žive u uvjetima siromaštva u siromašnijoj zajednici na socijalne naknade gledaju kao na osnovan prihod obitelji te su mladi u tom kontekstu skloni birati škole kraćeg trajanja kako bi se što je ranije moguće zaposlili. Dakle, riječ je uglavnom o manje konkurentnim školama i školama koje imaju plaćenu strukovnu praksu. Kod obitelji koje žive u uvjetima siromaštva te ujedno žive i u siromašnijim zajednicama prepoznat je rizik gladi koji ukazuje na kupovinu jeftinije hrane te nerijetko i odricanje od obroka (Družić Ljubotina, Sabolić, Kletečki Radović, 2017). Što se pak tiče razumijevanja opće nezaposlenosti obitelji u uvjetima siromaštva u siromašnijim zajednicama na nju gledaju kao na produkt ekonomske krize (Družić Ljubotina, Sabolić, Kletečki Radović, 2017).

S druge strane, Družić Ljubotina, Sabolić i Kletečki Radović (2017) prikazujući rezultate svog istraživanja navode kako su mladi koji se susreću sa siromaštvom u bogatijim zajednicama skloniji racionalizaciji života u siromaštvu, imaju razvijen

pogled na svijet u smislu svjesnosti kako ne mogu sve dobiti, naglašavaju nematerijalne životne vrijednosti kao što su skromnost (pohlepu pripisuju onima koji imaju previše), smatraju kako prolaze težim životnim putem. No, također navode da upravo zbog toga ranije sazrijevaju, bolje razumiju ljude, mogu se poistovijetiti s njima, a neki od njih na školu gledaju kao na ključan aspekt za izlazak iz siromaštva te ističu važnost ulaganja u svoje obrazovanje (smatraju kako obrazovaniji čovjek nalazi bolji posao u kraćem vremenskom periodu).

Iako nam istraživanja daju vrlo korisne rezultate i informacije, usprkos tome ne smijemo zaboraviti važnost individualnog pristupa koji se ogleda u propitivanju i komunikaciji s određenom osobom, a ne u pukom pretpostavljanju kako zbog određenih okolnosti odmah postoje i određeni učinci odnosno posljedice.

U konačnici je izuzetno važno istaknuti i napomenuti kako sve navedene korelacije i učinci nisu isključivo i samo rezultat dohodovnog siromaštva, već se radi i o brojnim drugim utjecajima na razvoj istih (od karakteristika okoline, obitelji, dominantnih vrijednosti, sustava, vjerovanja, dostupnosti, priuštivosti i adekvatnosti socijalnih usluga i naknada, pa sve do osobina pojedinaca, njihovog temperamenta i sl.) (Šućur i sur., 2015).

5.2. Roditeljstvo u uvjetima siromaštva

Roditelji koji se suočavaju s ekonomskim stresom imaju nešto izglednije predispozicije za autoritaran i kažnjavajući stil roditeljstva u sklopu kojeg je povećana vjerojatnost za fizičkim kaznama, a smanjena vjerojatnost za vođenjem brige o dječjim željama, odgovaranjem na pokazane potrebe, nagrađivanjem pozitivnog i poželjnog ponašanja. Takvi obrasci ponašanja roditelja mogu u ekstremnim uvjetima dovesti do zlostavljanja i zanemarivanja djece (Magnuson i Duncan, 2002). Siromaštvo i ekonomska nestabilnost mogu imati i značajnu ulogu u mentalnom zdravlju roditelja što se može odraziti na aspekt nepoticajnog roditeljstva (Magnuson i Duncan, 2002). Prethodno naveden autoritaran stil roditeljstva se ogleda u kažnjavanju, strogom nadzoru i velikim zahtjevima naspram djeteta. Istraživanja pokazuju da roditelji smatraju kako je najvažnije uspostaviti određena pravila, granice, nadzor, dok su potpora, toplina, prihvaćanje, slušanje djetetova mišljenja u drugom planu. U tom

kontekstu se mogu iskazivati neadekvatna roditeljska postupanja kao što su nerijetko omalovažavanje djeteta i donošenje odluka umjesto njih pri čemu je ponekad osnovni cilj razvoj samokontrole i poslušnosti. Sve navedeno može ostaviti nepovoljne posljedice na mentalno zdravlje djeteta poput povučenosti, bojažljivosti, čestih promjene raspoloženja, razdražljivosti te manjka osjećaja slobode, veselja ili spontaniteta (Čudina-Obradović i Obradović, 2003). Autoritarni i permisivni stilovi roditeljstva se često povezuju s nezadovoljavajućim školskim uspjehom (Dornbusch i sur., 1987; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2003) te konzumacijom droga, alkohola i manjkavom psihosocijalnom prilagodbom mladih osoba (Raboteg-Šarić i sur., 2001; prema Čudina-Obradović i Obradović, 2003). Uzimajući u obzir ekonomski pritisak i razinu stresa, Jovanović (2017) također ističe sklonost konfliktnim interakcijama u takvim okolnostima te veću vjerojatnost korištenja fizičkog kažnjavanja djece, neadekvatnog odgovaranja na njihove potrebe što opet utječe negativno na razvoj djeteta. Profesija socijalnog rada bi stoga trebala promicati i učiti roditelje tzv. „dobrom roditeljstvu“ koje Čudina-Obradović i Obradović (2003) opisuju s nekolicinom čimbenika:

nadzor, komunikacija i sudjelovanje u zajedničkom odlučivanju, uključenost u školsko učenje, iskazivanje međusobnog poštovanja i ljubavi, disciplina, briga za uključivanje u pozitivnu skupinu vršnjaka, briga za strukturiranost svakodnevice, briga za strukturiranost slobodnog vremena i izbjegavanje negativnog začaranog kruga “prkosni adolescent – oštre mjere“ (Čudina-Obradović i Obradović, 2003:59)

S obzirom na podatke koji pokazuju kako je kod djece koja žive u siromaštvu vjerojatnija prisutnost više razine psihološkog stresa, važno je raditi na razvoju djelotvornih strategija nošenja sa stresnim situacijama. Nadalje, podaci pokazuju da se muškarci dva puta češće susreću s uhićenjima i tri puta češće završe u zatvoru te je u tom kontekstu važno raditi na podizanju svijesti o društveno poželjnom ponašanju, kao i educirati djecu o negativnim posljedicama društveno nepoželjnog ponašanja. Nasuprot tome, djevojke se susreću s pet puta većom vjerojatnošću rađanja djeteta do 21. godine te je u sklopu toga važno raditi na edukacijama o maloljetničkim trudnoćama i štetnosti rizičnog seksualnog ponašanja (Šućur i sur., 2015).

Što se tiče obrazovanja nije rijetkost da su roditelji djece koja žive u uvjetima siromaštva rjeđe uključeni u proces njihovog školovanja, češće ne dolaze na roditeljske sastanke što se ponekad može poistovjetiti s nezainteresiranošću za obrazovanje djeteta, dok realnost može biti daleko drugačija. Naime, oni često rade više poslova koji su k tome i slabo plaćeni i na kojima nerijetko nemaju mogućnosti uzeti slobodan dan ili bolovanje. Jasno je da je njihovu mogućnost obavljanja određenog posla pak diktirao njihov niži obrazovni status koji se poima kao svojevrsni mehanizam generacijske reprodukcije siromaštva (Jovanović, 2017).

U istraživanju provedenom kvalitativnom metodom prikupljanja podataka u fokusnim grupama u kojima su sudjelovali roditelji srednjoškolaca koji žive u uvjetima siromaštva su istaknuti izazovi glede roditeljstva u takvim okolnostima (Družić Ljubotina, Sabolić i Kletečki Radović, 2017). Naime, roditelji ukazuju na izazove u zadovoljavanju osnovnih životnih potreba kao što su adekvatna i priuštiva prehrana, odjeća, obuća, zatim problem predstavlja i podmirenje specifičnih potreba djece kao što su, primjerice, priuštivost obrazovanja, maturalca, mobitela, Interneta i sl. (Družić Ljubotina, Sabolić i Kletečki Radović, 2017). Neki roditelji srednjoškolaca koji žive u uvjetima siromaštva skreću pozornost na narušene obiteljske odnose gdje djeca ponekad ne pokazuju razumijevanje za životne okolnosti u kojima se nalaze te za takvo stanje okrivljuju roditelje govoreći: „A što si me rodila, kad mi ne možeš priuštiti?“ (Družić Ljubotina, Sabolić i Kletečki Radović, 2017). Sram, strah, napetost, nervoza, krivnja, stigmatiziranost i izoliranost su osjećaji kojima roditelji u prethodno spomenutom istraživanju opisuju obiteljsku atmosferu u kojoj se odvija podizanje djece, no uz to je još prisutno nerazumijevanje nastavnika što se tiče poteškoća te djece u obavljanju zadataka koji zahtijevaju modernu tehnologiju i Internet, zatim se suočavaju s izostankom podrške obitelji, ali i susjeda (Družić Ljubotina, Sabolić i Kletečki Radović, 2017). S druge strane roditeljima „vjera u Boga“, primjerice, predstavlja jedan od izvora snage (Družić Ljubotina, Sabolić i Kletečki Radović, 2017).

5.3. Prepreke u obrazovnom sustavu

Ovdje posebno ističemo prepreke s kojima se djeca koja žive u uvjetima siromaštva susreću u području obrazovanja jer je ono od posebne važnosti za njihov daljnji životni

put i izlazak iz kruga siromaštva. Nekoliko puta se kroz rad spominje problematika nižeg stupnja obrazovanja bilo da je riječ o djeci koja odrastaju u siromaštvu ili pak o njihovim roditeljima. Stoga se nameće pitanje: koje su zapravo prepreke djece nižeg socioekonomskog statusa na putu u postizanju zadovoljavajućih obrazovnih uspjeha? Dakle, kao prvu prepreku možemo izdvojiti nemogućnost obitelji koja živi u uvjetima siromaštva u pogledu financijske priuštivosti obrazovanja (npr. potrebni obrazovni materijali, pribor i oprema ili pak korištenje produženog boravka (Bertek i Dobrotić, 2016; prema Družić Ljubotina, 2022)). Nejednak pristup u procesu odgoja i obrazovanja se ogleda i u neravnopravnom položaju koji se javlja već i pri uključivanju djece u rani predškolski odgoj i obrazovanje gdje je prisutna svojevrsna diskriminacija djece nezaposlenih roditelja prilikom ulaska u taj sustav kao i financijska nepriuštivost vrtića ili jaslica. Takve okolnosti rezultiraju ulaskom djece koja žive u uvjetima siromaštva u sustav osnovnoškolskog obrazovanja s često neadekvatnim znanjima i vještinama potrebnima za daljnji obrazovni proces (Družić Ljubotina, 2022)). Postoje i drugi aspekti koji se odvijaju, primjerice, u sustavu obrazovanja, a koji dovode do neravnopravnog položaja djece koja žive u uvjetima siromaštva u odnosu na njihove vršnjake. Jedan od tih aspekata jer, primjerice, nepriuštivost školske prehrane. Naime, to je do nedavno predstavljalo značajan problem, no aktivnim zagovaranjem profesorica Pravnog fakulteta, Studijskog centra socijalnog rada, Družić Ljubotina, Kletečki Radović, Petričušić i Dobrotić koje su pokrenule i djelovale putem inicijative „Pravo svakog djeteta na školski obrok“ Vlada RH je u državnom proračunu osigurala financijska sredstva za jedan besplatni obrok dnevno u svim osnovnim školama u Republici Hrvatskoj (Hina, 2022)). Nadalje, neke od prepreka su i nemogućnost posjedovanja računala i pristupa Internetu (Kletečki Radović, Vejmelka i Družić Ljubotina, 2017; prema Družić Ljubotina, 2022)), život u ruralnim zajednicama i shodno tome problem priuštivosti prijevoza (Družić Ljubotina, 2022)). Ukoliko uzmemo u obzir kako su mobitel, računala i Internet u današnje vrijeme neophodni za obrazovanje, ali i za komunikaciju s drugima, lako ćemo doći do zaključka kako je degradacija unutar njihove socijalne mreže vrlo izgledna, baš kao i socijalna isključenost (Bradshaw, 2011; prema Družić Ljubotina, Sabolić i Kletečki Radović, 2017)). To se, dakako, posljedično odražava i na slabija obrazovna postignuća djece koja žive u uvjetima siromaštva.

6. Neki čimbenici u prevenciji i borbi protiv siromaštva djece

Babić (2020) navodi kako je važno ulagati u djecu jer se upravo ta ulaganja mogu promatrati kao visokoisplative investicije jer ne donose samo dobrobit djeci, već i njihovim obiteljima, državi i cjelokupnom društvu. Važno je ulagati u mogućnosti cjeloživotnog obrazovanja i učenja (s početkom u ranoj dobi djeteta) ne bi li se na taj način povećavale kompetencije i olakšao ulazak u tržište rada. Kada je riječ o djeci kao produktivnom dijelu društva tada treba raditi na jednakim mogućnostima glede ulaska u obrazovni sustav kako bi se prevenirao problem socijalne isključenosti, no osim ulaganja u rano obrazovanje i obrazovni sustav, važno je ulagati i u zdravstvo.

Dakle, usluge predškolskog odgoja i obrazovanja i ostale usluge skrbi (jaslice, vrtići, predškola, neformalni oblici skrbi poput baka i djedova) omogućuju roditeljima sudjelovanje na tržištu rada što pridonosi stabilnosti materijalne situacije, odnosno povećanju prihoda i smanjenju potencijalne ovisnosti o socijalnoj pomoći (Dobrotić, 2013; prema Babić, 2020).

Istaknuto je kako koristi usluga predškolskog odgoja i obrazovanja te drugih oblika skrbi nisu samo vidljive na obrazovnom području, nego i kasnije tijekom života (Babić, 2020). Na djecu i mlade ljude je potrebno gledati kao na osobe koje će jednog dana doprinosti razvoju društva, ali i osobnom razvoju te će aktivno sudjelovati u društvu pa je zbog toga neupitna isplativost programa koji se temelje na ideji socijalnog ulaganja osiguravajući pri tom uvjete djeci i mladima za izlazak iz „začaranog kruga siromaštva“ (Kletečki Radović, Vejmelka, Družić Ljubotina, 2017).

Upravo se iz čimbenika koji su prethodno spomenuti u ovom radu, a koji su povezani sa siromaštvom, mogu iščitati ključni čimbenici u borbi protiv dječjeg siromaštva kao što su: zaposlenost oba roditelja što je pak povezano s njihovim obrazovnim postignućima gdje obrazovanje pozitivno utječe na mogućnosti zapošljavanja (posebno se ističe obrazovni status majke i njezine interakcije s djetetom); dobro zdravstveno stanje ukućana koje je povezano s pristupima kvalitetnoj zdravstvenoj zaštiti; život u gradskim naseljima se javlja kao olakšavajući čimbenik, kao i život u obiteljima s oba roditelja te s manjim brojem ovisne djece, manje razine roditeljskog stresa i postojanje poticajnog roditeljstva.

Družić Ljubotina (2012) sukladno rezultatima istraživanja koja obuhvaćaju korisničku perspektivu ističe važnost kreiranja konkretnih mjera i akcija ne bi li se unaprijedila kvaliteta života korisnika te otvoreno propitkuje postojanje potrebnih kapaciteta za rad na području poboljšanja kvalitete života ljudi koji žive u siromaštvu.

Babić (2013) u kontekstu važnosti ulaganja u rani razvoj djece s jedne strane za Hrvatsku ističe kako je uglavnom riječ o novčanim transferima poput roditeljskih i porodiljskih naknada, dječjih doplata, jednokratnih naknada za rođenje djeteta, dok s druge strane imamo određene usluge poput već spomenutih jaslica i vrtića, programa dnevnih centara, usluga dadilja te programa predškolskog obrazovanja i odgoja. Hrvatska spada u države koje imaju manje razvijen sektor usluga za djecu gdje se malo izdvaja za programe namijenjene dječjoj dobrobiti i obitelji (Babić, 2013). Naime, u Hrvatskoj jedan od značajnih problema se odnosi na regionalne nejednakosti u vidu dostupnosti, priuštivosti i kvaliteti vrtića i usluga predškolskog odgoja i obrazovanja (Babić, 2013). Nadalje, veliku ulogu u vidu poboljšanja usluga za djecu i roditelje imaju obiteljski centri kao institucionalni oblik usluga namijenjen unapređenju kvalitete roditeljstva i života obitelji te dječje dobrobiti. U opseg rada obiteljskih centara ulaze razni stručni savjetodavni poslovi vezani uz podizanje kvalitete života, uključivanje u svakodnevni život zajednice i sl. (Babić, 2013). Babić (2013) ističe korisnost uključivanja djece u programe ranog razvoja za svu djecu, a osobito za djecu koja dolaze iz obitelji gdje su roditelji nižeg obrazovnog statusa te žive u uvjetima siromaštva pa se na taj način nastoje ujednačiti životne šanse.

Ističući važnost programa predškolskog odgoja i obrazovanja potrebno je osvrnuti se na ulogu jedinca lokalne i regionalne samouprave gdje one u različitim opsezima financiraju vrtiće te osnivaju predškolske ustanove (Dobrotić i Pećnik, 2013). Ovdje ćemo se osvrnuti na već ranije spomenutu regionalnu nejednakost u kontekstu različite razvijenosti usluga podrške roditeljstvu. Naime, u sredinama koje imaju manje razvijene usluge podrške roditeljstvu na iste se gleda kao na pomoć, dok u razvijenijim sredinama šira lepeza usluga podrške roditeljstvu predstavlja investiranje u razvoj cjelokupne zajednice (Dobrotić i Pećnik, 2013). Neke od usluga podrške roditeljstvu koje su dostupne roditeljima u razvijenijim sredinama su: organizirano provođenje slobodnog vremena, individualni programi s djecom vrtićke i jasličke dobi, besplatna psihološka podrška i boravak djeteta u predškolskoj ustanovi, dostupnost većeg broja

dječjih igrališta, neke sredine nude i tečajeve kvalitetnog roditeljstva te stručno vođene ljetne programe za djecu (Dobrotić i Pećnik, 2013).

S druge strane postoje još neke usluge propisane Zakonom o socijalnoj skrbi od kojih je u kontekstu odrastanja u uvjetima siromaštva neophodno spomenuti socijalno mentorstvo, dok se između naknada u sklopu istog Zakona ističe zajamčena minimalna naknada.

Dakle, socijalno mentorstvo je jedna od 15 socijalnih usluga prema Zakonu o socijalnoj skrbi (NN 18/22) te se definira kao:

usluga kojom se dugotrajno nezaposlenoj osobi koja je korisnik zajamčene minimalne naknade, djetetu korisniku zajamčene minimalne naknade, osobi s invaliditetom, korisniku kojem prestaje pravo na uslugu smještaja ili organiziranog stanovanja, korisniku koji je žrtva trgovanja ljudima te korisniku nakon izvršenja kazne zatvora pruža stručna pomoć usmjerena jačanju njegovih snaga i sposobnosti za uspješnije rješavanje nepovoljnih životnih prilika i bolju integraciju u zajednicu u kojoj živi (Zakon o socijalnoj skrbi, NN 18/22, čl. 85., st. 1.)

te se „može odobriti i drugim osobama u riziku od socijalne isključenosti“. Kako je propisano Zakonom o socijalnoj skrbi (NN 18/22) prethodno opisana usluga se pruža od 6 do 8 mjeseci kroz najmanje 10 zajedničkih strukturiranih susreta korisnika i mentora. Drugim riječima, kako ističu Družić Ljubotina i sur. (2022), usluga je namijenjena osobama koje se suočavaju sa siromaštvom i nezaposlenošću, preciznije rečeno nalaze se u riziku od socijalne isključenosti, te je cilj razvijati, poticati pozitivne snage i voditi ih na putu integracije u zajednicu bilo putem zaposlenja, obrazovanja ili nekih drugih načina aktiviranja. U sklopu socijalnog mentorstva se još javlja i karijerno savjetovanje kao skup usluga koje pomažu u donošenju odluka na području obrazovanja, usavršavanja, odabira zanimanja i upravljanja karijerom (Družić Ljubotina i sur., 2022). Mentorirana osoba može biti dijete korisnik zajamčene minimalne naknade, odnosno dijete koje živi u uvjetima siromaštva što ujedno predstavlja šansu kako bi takva djeca postala vidljivija društvu. Jedan od ciljeva u okviru socijalnog mentorstva je jačanje i širenje njihove socijalne mreže (što se postiže uključivanjem u aktivnosti zajednice) te imajući na umu ograničene resurse osoba koje

žive u siromaštvu poželjne su aktivnosti volontiranja u zajednici (npr. prikupljanje sredstava za određenu osobu) (Družić Ljubotina i sur., 2022). Dakle, razvojem socijalnog kapitala djece koja žive u uvjetima siromaštva stvaramo veće šanse za izlazak iz siromaštva.

Socijalno mentorstvo je iznimno važna nova socijalna usluga, gdje je zapravo riječ o individualiziranom pristupu te se korisnika ne promatra kao pukog primatelja socijalnih naknada, već ga se nastoji aktivirati, osamostaliti, ojačati za donošenje odluka kako bi unaprijedio kvalitetu svog života (Družić Ljubotina i sur., 2022). Prednost socijalnih usluga je što aktiviraju pojedince, daju im do znanja kako su oni odgovorni za svoj život te na taj način djeluju osnažujuće i motivirajuće.

Nakon socijalnih usluga potrebno je istaknuti važnost novčanih naknada koje usprkos povećanom riziku od stvaranja tzv. „ovisnosti“ (Rubil, Stubbs i Zrinščak, 2018) predstavljaju snažan alat u pružanju neophodno potrebne pomoći u vidu novca. Tako Zakon o socijalnoj skrbi (NN 18/22) ima predviđenu zajamčenu minimalnu naknadu koja se priznaje „samcu ili kućanstvu koje nema dovoljno sredstava za podmirenje osnovnih životnih potreba, pod uvjetima i u iznosu propisanom ovim Zakonom“ (100% osnovice na temelju koje se izračunava iznos zajamčene minimalne naknade iznosi 132,72 EUR) (Zakon o socijalnoj skrbi, NN 18/22, čl.23.). Sipos (1995) se u svom radu osvrće na bivše socijalističke zemlje za koje napominje kako sustav pomoći siromašnima nije bio razvijen već se pozornost pridavala starijim i nemoćnim ljudima. Ukoliko poznamo „path dependency“ teoriju karakterističnu za Hrvatsku gdje razvoj politika i države ovisi o prijašnjem putu, odnosno nasljeđu, ne čudi činjenica kako manjka mobiliziranja svih dionika za podršku vulnerabilnim skupima (u koje se svrstavaju i osobe koje žive u uvjetima siromaštva). Potrebno je unaprijediti usluge podrške roditeljima u koje spadaju edukativni, rekreativni i kulturni sadržaji, usluge predškolskog odgoja i obrazovanja, zdravstvene usluge, raditi na razvoju nestigmatizirajuće stručne pomoći i promicanju ljudskih prava, a osobito prava djece i dječje dobrobiti (Babić, 2013; Dobrotić i Pećnik, 2013; Pećnik i Pribela-Hodap, 2013).

7. Zaključak

Siromaštvo je višedimenzionalna pojava koja nema jedinstvene definicije (Dragičević i Družić Ljubotina, 2022). Nerijetko dolazi do konfuzije kod razgraničenja bliskih pojmova, a što se tiče mjerenja siromaštva ona su različita i obuhvaćaju različite indikatore (dobrobit djece, pokazatelj AROPE). U EU je prisutan trend porasta broja djece u riziku od siromaštva, socijalne isključenosti te se u takvom riziku nalazi svako četvrto dijete (Eurostat, 2023).

Iznimno kratka razdoblja deprivacije također utječu na djetetov rast, razvoj i dobrobit te su moguće dugoročne posljedice (Minujin i sur., 2006; Šućur i sur., 2015; svi prema Kletečki Radović, Vejmelka i Družić Ljubotina, 2017), dok je s druge strane intervencijama u ranom djetinjstvu moguće ostvariti dugoročnu korist (Eurostat, 2023).

Naime, veliku prepreku u izjednačavanju životnih šansi te smanjenju negativnih posljedica života u uvjetima siromaštva predstavljaju regionalne nejednakosti. Budući da su određene usluge (npr. vrtići i osnivanje predškolskih ustanova) supsidijarno prenesene u opseg rada jedinca lokalnih i regionalnih samouprava ne čudi kako se one razlikuju u priuštivosti, kvaliteti i dostupnosti u pojedinim sredinama, što velikim dijelom diktira stupanj bogatstva i razvijenosti određene samoupravne jedinice. Prethodno spomenute razlike, kao i mala izdvajanja za programe koji se odnose na dječju dobrobit i obitelj dodatno otežavaju izlazak iz „začaranog kruga siromaštva“ te pojačavaju negativne ishode (Babić, 2013).

Život u uvjetima siromaštva je povezan s niskom razinom obrazovanja, lošijim kognitivnim razvojem (Greenstein, 1995; prema Magnuson i Duncan, 2002), manje poticajnom okolinom, depriviranošću u sferi socijalnih odnosa, narušenim mentalnim zdravljem (Šućur i sur., , 2015) i poteškoćama u sferi roditeljstva (Magnuson i Duncan, 2002). Negativne posljedice života u siromaštvu su duljeg trajanja kod djece nego kod odraslih (Dragičević i Družić Ljubotina, 2022).

Shodno navedenom, važno je poznavati teorijsku podlogu u vidu značajnih koncepata, teorija i pristupa kako bi se na adekvatne načine moglo pristupiti osobi koja živi u uvjetima siromaštva. Stoga je za razumijevanje konteksta života u siromaštvu važno poznavati koncept obiteljske otpornosti, ekološku teoriju, koncept opažane stigmatizacije, teoriju socijalnog identiteta te se voditi pristupom osnaživanja i uzimati

u obzir korisničku perspektivu. Mladi i obitelji koji žive u siromaštvu u siromašnijoj zajednici na socijalne naknade gledaju kao na osnovni prihod obitelji, biraju škole koje traju kraće i gdje je plaćena praksa, susreću se s rizikom gladi, dok oni koji žive u bogatijim zajednicama su skloniji racionalizaciji života u siromaštvu (smatraju kako prolaze težim putem što im pomaže bolje razumjeti ljude te zbog toga postaju zreliji), imaju razvijenu svijest kako ne mogu dobiti sve što požele i školu vide kao “odskočnu dasku” za izlazak iz siromaštva (Družić Ljubotina, Sabolić, Kletečki Radović, 2017).

Kako bi posljedice života u siromaštvu imale minimalne utjecaje na kvalitetu života i na kasnije životne prilike potreban je veći angažman države u kreiranju adekvatnih politika na području siromaštva te kreiranje, provođenje evaluacija i univerzalnih kriterija na području usluga predškolskog odgoja i obrazovanja. Takve bi usluge trebale biti priuštive i dostupne svoj djeci te njihova kvaliteta ne bi smjela ovisiti o geografskoj poziciji ili bogatstvu pojedine sredine. Od iznimne je važnosti uključiti sve relevantne dionike za podršku osobama koje žive u siromaštvu te raditi na destigmatizaciji stručne pomoći. Socijalni radnici su jedni od značajnih stručnjaka koji posjeduju potrebna znanja i kompetencije te bi trebali promicati prava ljudi koji žive u siromaštvu, zalagati se za dostojanstven pristup u odnosu na njih te koristiti veću razinu aktivizma spram borbe protiv siromaštva (Družić Ljubotina i Kletečki Radović, 2011). Što se tiče edukacija o siromaštvu u kontekstu socijalnog rada Družić Ljubotina i Kletečki Radović (2011) ju opisuju kroz četiri područja gdje se prvo odnosi na poznavanje uzroka i posljedica života u siromaštvu, drugo područje progovara o percepciji siromaštva te koliko je ona važna u radu s osobama u siromaštvu, u trećem području je riječ o upoznavanju studenata s inovativnim modelima rada i strategijama te četvrto područje koje se odnosi na praktičan rad s ljudima u siromaštvu. Kad govorimo o pristupu vulnerabilnoj skupini kojom se bavi ovaj završni rad važno je napomenuti imanentnost slojevitog pristupa kod proučavanja, razumijevanja i djelovanja u odnosu na problem života u siromaštvu (Družić Ljubotina i Kletečki Radović, 2011).

Zaključno je važno istaknuti kako ekstremno siromaštvo deprivira ljude u gotovo svim aspektima te se radi o kompleksnom fenomenu u vidu kojeg se u obzir trebaju uzimati različite stavke (npr. stavovi društva, stigmatizacija, osobna uvjerenja i sl.) ne bi li se na što je moguće sveobuhvatniji način pristupilo ovoj temi i shodno tome kreirale

potrebne politike i programi. Osim ranije navedenog, uloga je socijalnog rada osvještavanje ovog problema u društvu te stavljanje odrastanja djece u uvjetima siromaštva na dnevni red kako bi on postao vidljiv čitavoj zajednici te kako bi se postigle potrebne promjene.

1. Ajduković, M. i Rimac, I. (2017). Kako prekinuti začarani krug siromaštva djece? Razlozi, polazišta i ciljevi istraživanja dobrobiti i siromaštva djece u Hrvatskoj. *Ljetopis socijalnog rada*, 24(2), 194-198.
2. Akrap, A. (2015). Demografski slom Hrvatske: Hrvatska do 2051. *Bogoslovska smotra*, 85(3), 855-881.
3. Babić, Z. (2013). Ekonomski aspekti ulaganja u rani razvoj djece: komparativni prikaz. U Pećnik, N. (ur.), *Kako roditelji i zajednice brinu o djeci najmlađe dobi u Hrvatskoj* (str. 251-259). Zagreb: UNICEF.
4. Babić, Z. (2020). Ulaganje u djecu kao visoko isplativa socijalna investicija. *Paediatrica Croatica*, 64(2), 56-64.
5. Bauer, P.T. (2019). The vicious circle of poverty. U Selingson, M. A. (ur.), *The gap between rich and poor* (str. 321-337). New York: Routledge.
6. Berc, G. (2012). Obiteljska otpornost – teorijsko utemeljenje i primjena koncepta u socijalnom radu. *Ljetopis socijalnog rada*, 19(1), 145-167.
7. Bradshaw, J. (1990). *Child poverty and deprivation in the UK*. Firenca: UNICEF.
8. Brooks-Gunn, J. i Duncan, G. J. (1997). The Effects of Poverty on Children. *The Future of Children*, 7(2), 55-71.
9. Čudina-Obradović, M. i Obradović, J. (2003). Potpora roditeljstvu: izazovi i mogućnosti. *Revija za socijalnu politiku*, 10(1), 45-68.
10. Dobrotić, I. i Pećnik, N. (2013). Doživljaj roditeljstva, roditeljsko ponašanje i prakse: postoje li rodne razlike?. U Pećnik, N. (ur.), *Kako roditelji i zajednice brinu o djeci najmlađe dobi u Hrvatskoj* (str. 75-83). Zagreb: UNICEF.
11. Dragičević, T. i Družić Ljubotina, O. (2022). Siromaštvo djece – posljedice i zaštitni činitelji. *Pravnik: časopis za pravna i društvena pitanja*, 56(108), 102-140.
12. Družić Ljubotina, O. i Kletečki Radović, M. (2011). Siromaštvo i socijalni rad: koliko je siromaštvo doista „tema“ socijalnog rada?. *Ljetopis socijalnog rada*, 18(1), 5-29.

13. Družić Ljubotina, O. (2012). Subjektivna kvaliteta života ljudi koji žive u siromaštvu i zaposlenih osoba različitog materijalnog statusa. *Ljetopis socijalnog rada*, 19(1), 5-28.
14. Družić Ljubotina, O., Sabolić, T. i Kletečki Radović, M. (2017). Život obitelji s djecom u uvjetima siromaštva iz perspektive roditelja, *Ljetopis socijalnog rada*, 24(2), 243-276.
15. Družić Ljubotina, O. (2022). Imaju li djeca koja žive u uvjetima siromaštva jednak pristup obrazovanju?. *Ljetopis socijalnog rada*, 29(2), 173-191.
16. Družić Ljubotina, O., Karačić, Š., Kletečki Radović, M. i Mužek Bešen, V. (2022). *Socijalno mentorstvo – vodič za stručnjake Hrvatskog zavoda za socijalni rad*. Zagreb: Ministarstvo rada, mirovinskog sustava, obitelji i socijalne politike, Institut za razvoj tržišta rada, Hrvatska udruga socijalnih radnika.
17. Haushofer, J. i Fehr, E. (2014). On the psychology of poverty. *Science*, 344(6186), 862-867.
18. Jovanović, O. (2017). Siromaštvo u kontekstu: ekološki pristup izučavanju siromaštva. U Petrović, N. (ur.), *Politička psihologija u savremenom svetu*. (str. 177 – 196). Beograd: Institut za psihologiju.
19. Kletečki Radović, M., Vejmelka, L. i Družić Ljubotina, O. (2017). Učinak siromaštva na dobrobit i kvalitetu života obitelji iz perspektive djece. *Ljetopis socijalnog rada*, 24(2), 199-242.
20. Magnuson, K. A. i Duncan, G. J. (2002). Parents in Poverty. U Bornstein, M. H. (ur.), *Handbook of Parenting – Social Conditions and Applied Parenting* (str. 95-122). New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
21. Mickelson, K.D. i Williams, S.L. (2008). Perceived stigma of poverty and depression: Examination of interpersonal and intrapersonal mediators. *Journal of social and clinical psychology*, 27(9), 903-930.
22. Mosley, P. i Verschoor, A. (2005). Risk attitudes and the „vicious circle of poverty“. *The European journal of development research*, 17(1), 59-88.
23. Pećnik, N. i Pribela-Hodap, S. (2013). Stručna podrška u rješavanju roditeljskih pitanja. U Pećnik, N. (ur.), *Kako roditelji i zajednice brinu o djeci najmlađe dobi u Hrvatskoj* (str. 108-126). Zagreb: UNICEF.

24. Rubil, I., Stubbs, P. i Zrinščak, S. (2018). Dječje siromaštvo i strategija nošenja sa siromaštvom kućanstava u Hrvatskoj: kvantitativno-kvalitativno studija. *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 2(141), 59-115.
25. Sipos, S. (1995). Obiteljske naknade i pomoć siromašnima u Srednjoj i Istočnoj Europi. *Revija za socijalnu politiku*, 2(2), 169-178.
26. Šućur, Z. (2006). Siromaštvo, višedimenzionalna deprivacija i socijalna isključenost u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju*, 37(3-4), 131-147.
27. Šućur, Z., Kletečki Radović, M., Družić Ljubotina, O. i Babić, Z. (2015). *Siromaštvo i dobrobit djece predškolske dobi u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: UNICEF.

Pravni izvori

1. Zakon o socijalnoj skrbi. *Narodne novine*, 18/22, 46/22, 119/22.

Mrežni izvori

1. Eurostat, Children at risk of poverty or social exclusion (2023). Dostupno na: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Children_at_risk_of_poverty_or_social_exclusion [Preuzeto 3. ožujka 2023.]
2. Hina, Veliki uspjeh inicijative „Pravo svakog djeteta na školski obrok“: „Ovo je prvi korak“ (2022). Dostupno na: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/inicijativa-pravo-svakog-djeteta-na-skolski-obrok-pozdravila-najavu-premijera---747513.html> [Preuzeto 6. ožujka 2023.]
3. Konvencija o pravima djeteta (1990). Dostupno na: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf [Preuzeto 3. ožujka 2023.]
4. Europski revizorski sud (2020). Tematsko izvješće – Borba protiv siromaštva djece – potrebno je bolje usmjeravati potporu Komisije, Luksemburg. Dostupno na: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR20_20/SR_child_poverty_HR.pdf [Preuzeto 3. ožujka 2023.]

